

citát čísla

Skrytá pravda našeho světa je, že jde o něco, co vytváříme my sami a co lehce můžeme vytvářet jinak.

David Graeber
citován v textu Miloše Hrocha
V kabaretu beze smyslu

Historička Adéla Gjuričová o českém vztahu k politice a institucím: Věčně menšinou v opozici

Tereza Butková

„Topíme se v debatě o brutalitě komunismu a neptáme se, jak jsme s těmi třiceti lety od revoluce naložili v základních hodnotách politiky,“ říká **Adéla Gjuričová** (49). V Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR se věnuje zejména porevoluční transformaci. Je spoluautorkou knihy *Návrat parlamentu. Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989–1992* (s Tomášem Zahradníčkem, Argo 2018) a podílela se i na kolektivní monografii *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu (1980–1995)* (Argo 2019).

ISI Z jakých hodnotových východisek vzešel po sametové revoluci český parlamentarismus?

Jeho základy byly nejprve hlavně institucionální. V tomto směru nevzniklo po Listopadu zas až tak nic nového, převzal se systém zastupitelských sborů, který vycházel ze zákona o československé federaci z roku 1968. Federální parlament i republikové národní rady se zároveň začaly během revoluce probouzet a chovat jako skutečné parlamenty navzdory tomu, že šlo o nesvobodně zvolené sbory.

Parlamentní tradice byla však zároveň vnímána jako určitá přerušovaná linie, kterou je potřeba obnovit. Lidé si parlament představovali jako něco velmi estetického, rozumného, kultivovaného. Právě proto byly už první přímé přenosy z Federálního shromáždění na přelomu listopadu a prosince 1989 tak studenou sprchou.

ISI V době voleb v roce 1990 byla politická scéna relativně různorodá. Do parlamentu kandidovala hnutí jako Strana přátel piva, zasedli v něm romští poslanci. Proč se tato diverzita v dalších letech rozpadla?

Voleb se sice účastnila řada stran, ale do centrálních parlamentů se v českých zemích dostaly jen čtyři. Zároveň se začaly okamžitě na ustavujícím zasedání rozpadat.

Ono zařazení romských aktivistů na kandidátku Občanského fóra pak bylo vedeno primárně antikomunistickými představami: Když komunisté uměli Romy pouze vytlačovat na sídliště, my jim dáme politický prostor! Vedení Občanského fóra si přitom neuvědomovalo, že také v socialistických parlamentech seděla spousta Romů, jakkoli tam nevystupovali s žádnými romskými tématy a požadavky. Podobně jako nezastávaly žádnou konfliktní ženskou agendu komunistické poslankyně, ačkoli v osmdesátých letech tvořily třetinu poslaneckého sboru. Do porevolučních, svobodně volených parlamentů se žen najednou dostávalo jen deset i méně procent.

Foto: Jana Plavec, AV ČR

Už to byl první znak ztráty diverzity, třebaže diverzity iluzorní, a projev vítězství „bílého čtyřicetiletého právníka“.

Chtěla bych se znovu ptát: Plní naše instituce po třiceti letech svou funkci? Umožňují rozumné projednávání problémů? Reprezentují zájmy skupin a menšin?

ISI Byla politická očekávání občanů v tomto směru od počátku nerealizovatelná?

Sen o parlamentu byl nespelnitelný již od 19. století, kdy se v Evropě začaly moderní parlamenty utvářet jako reálně mocné instituce. Mělo jít současně o místo rozumného věcného projednání problémů, reprezentaci různých zájmů, arény politických stran i důstojnou, autonomní instituci. Všechno najednou ale nelze splnit. Naše předrevoluční představy byly zároveň příliš vágní, než aby se mohly naplnit, obzvláště ve složitých porevolučních podmínkách. Tvořil se nový politický jazyk, politika se profesionalizovala, čímž dále omezovala diverzitu, a lidé rychle vyjadřovali zklamání z neaplnění revolučních očekávání.

Což ale neznamená, že bychom měli na tu čtveřici hodnot rezignovat.

ISI V souvislosti s českou politickou kulturou a porevolučním obdobím se často zmiňuje odpor k politice a apolitičnost. Vzešla takzvaná nepolitická politika z polistopadových nálad, nebo má hlubší kořeny?

V devadesátých letech byla apolitičnost vykládána jako pozůstatek minulého režimu, kdy se lidé nechťeli podílet na komunisty ovládané politice. Disidenti v různých zemích také rozvíjeli úvahy o nepolitickém prostoru nadaném politickou silou, u nás to nejpůsobivěji formuloval Václav Havel v *Moci bezmocných*. Česká antipolitická tradice je ale mnohem delší. Sociolog Miloš Havelka ji spojil už s utvářením moderního českého národa v 19. století. Česká společnost tehdy neměla mocnou politickou nebo ekonomickou elitu, a proto ji nahrazovala aspiracemi kupříkladu kulturních vrstev.

Masaryk toto rozvíjel, když říkal, že česká politika má vyrůstat z hodnot slušnosti, vzdělání, kultivovanosti. Něco z toho si s sebou neseme do dneška. V devadesátých letech se zprvu zdálo, že nastane návrat k otevřené stranické politice, jak ho zosobňoval Václav Klaus. Velmi brzy se to ale překlátilo, a právě na odporu proti jeho ODS začalo antipolitické myšlení i „antistranické stranictví“ znovu posilovat. Dnes se k tomu přidává globální trend, kdy se zdá, že v politice zanikly tradiční politické ideologie a pravolev

programové dělení je nahrazováno marketingem.

ISI Jaké je vlastně české socialistické dědictví, co se politické kultury týče? Jak vnímáte povzdech, že i třicet let po revoluci představují nízká politická participace nebo chybějící solidarita pozůstatek normalizačních časů?

S těmito povzdechy já moc nesusouhlasím. Předně si nemyslím, že je česká společnost politicky pasivní. Když se podíváme, kolik tu existuje spolků nebo lokálních aktivistických projektů, nejsme politicky vlnou společností. Lidé se umějí za své skupinové a místní zájmy postavit. Volební účast klesá všude, což je spojené spíše s onou postideologickou érou či technologickými proměnami.

Pokud bych se vrátila k otázce kulturních předpokladů vztahu k politickému systému, vidím tam spíše zmíněné delší kontinuity. Zdá se mi, že se česká politická kultura drží prožívání sebe jako té věčné menšiny v opozici. Nejenže se prakticky nikdy neidentifikujeme se stávající vládou, především tím ale od sebe odsouváme odpovědnost za veřejné záležitosti. Jako v těchto týdnech, kdy nesusouhlas s vládní politikou přetavujeme v neochotu plnit protiepidemická opatření, protože je vyhlásila ona – a my jsme přece utlačovaná menšina.

ISI Petr Fischer nedávno v Salonu citoval Jana Tesaře, který jako nejdůležitější rys české politické kultury popisuje divadlnost...

Tesař *divadlnost* používá hned v několika smyslech. Vedle jím kritizované teatrální reakce na politické krize mluví také o sugesci hromadného divadelního prožitku během krizí. A je pravda, že český typ vzpomínání na velké události, smutné i vítězné, je až podmanivě společný. Čímž ovšem nepřipouští odlišný prožitek ani analytický přístup. Když se sama v debatách organizovaných třeba k výročí sametové revoluce snažím nabídnout jiný, možná trochu provokativní pohled, reakce jsou naprosto odmítavé. Je v tom asi ona tesařovská sugesce skupinového prožitku, který se vždy 17. listopadu opakuje a stále stejně vyvolává, a to i proto ty, kteří revoluci sami nezažili.

ISI Do toho ale rostou snahy zdemokratizovat vyprávění o revoluci i transformaci, například poukazem na ty, kteří porevoluční dobu nevyhráli...

Samotná revoluce moc vložene protikladných narativů nemá, zato o devadesátá léta se vede zásadní střet. Vyprávění o komplexní transformaci, která sice trpěla určitými nedostatky, avšak lépe ji zvládnout nešlo, bylo dlouho drženo při životě samotnou transformační elitou a je škvělé, že už je rozrušeno generačně i politicky. Problematické ale je, že jsou alternativní výklady syceny více současným politickým aktivismem než opřené o poznání a analýzu.

Chtěla bych se proto znovu ptát: Plní naše instituce po třiceti letech svou funkci? Umožňují rozumné projednávání problémů? Repre-

zentují zájmy skupin a menšin? To je perspektiva, která nás vrací k otázce diverzity a toho, kde jsou v institucích Romové.

Topíme se v zacyklených debatách o brutalitě komunismu a neptáme se, jak jsme s těmi třiceti lety od revoluce naložili v základních hodnotách politiky, tedy reprezentaci různých zájmů, rozumném projednávání problémů a pocitu odpovědnosti za jejich řešení.

Ve svém výzkumu se snažím tyto otázky sledovat v politicko-institucionální rovině. Není to na první pohled příliš atraktivní, ale například zmíněná nepřítomnost menšin v zastupitelských institucích ukazuje na zásadní selhání – zvláště když je diverzita pro dnešní společnost tak důležité téma. Prostřednictvím institucí nahlédneme přetváření systému v devadesátých letech v krystalické podobě, kterou nám jinak ono transformační překřikování zakrývá.

ISI A k čemu tedy došlo?

Podářilo se zúžit kritéria a předpoklady politiky. Donekonečna se bavíme o tom, jak ten který politik spolupracoval s StB, a neptáme se už, zda máme v parlamentu a vládě zastoupené konkrétní reálné kategorie občanů a občerek.

ISI Zabýváte se i vývojem české psychoterapie během socialismu i po něm. Jak tento obor reagoval na politické změny?

V knize *Architekti dlouhé změny* jsme s kolegy zkoumali právě různá odborná prostředí a jejich proměny v souvislosti se změnou režimu. Psychoterapeuti byli před rokem 1989 výjimečnou skupinou, protože na rozdíl od ekonomů či podnikových feditelů představovali velmi okrajovou sféru, a to i v rámci lékařství a psychiatrie. Museli se učít od sebe navzájem, organizovali podzemní bezplatné výcviky. Řada lidí, kteří po roce 1968 museli opustit akademickou sféru nebo vedoucí psychiatrie a psychologické pozice, mohla užitečně působit například v manželských poradnách. Ona neviditelnost byla silou.

ISI Byla potom po revoluci psychoterapie společností přijímaná coby součást liberalizace a přebírání západních trendů?

Určitě ano. V západní Evropě pronikala psychoterapie už po válce a silně potom od šedesátých let i do jiných než zdravotních sfér. U nás se takové terapeutické osobní zdokonalování až do revoluce dělo v dost malé míře, ale pak nastal obrovský boom. Z překotného přijetí komerčních psychoterapeutických trendů nicméně trochu vypládl původní smysl, jenž zde přitom měl tradici, a to, že jde o pomoc při potížích, ať už osobních psychických, nebo vztahových.

Teprve poslední koronavirový rok se o tom učíme mluvit a uvědomovat si, že si člověk má o takovou pomoc říct, že má být dostupná, třeba i online. Tohle povědomí, že není ostuda mít depresi a požádat o pomoc, bylo v porevoluční době navzdory módě psychoterapie poměrně slabé.